

УДК 94(477.83/86)“1919/1939”

В. Я. Лукашів

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОВІДНОСИН “ТОВАРИСТВА ІМ. М. КАЧКОВСЬКОГО” З ПОЛЬСЬКОЮ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ (1919–1939 рр.)

*Досліджено проблемні аспекти взаємовідносин москвофільської культурно-просвітньої інституції – „Товариства ім. М. Качковського” з польською окупаційною владою у Західній Україні в міжвоєнний період. Діяльність інституції розвивалася у складних умовах національно-культурного життя українців. Товариство мало на меті поширення знань серед широкого загалу. У статті проаналізовано проблеми стосунків членів інституції з урядом Другої Речі Посполитої. Доведено вплив взаємовідносин „Товариства ім. М. Качковського” з польською владою на культурно-просвітнє життя широкого загалу. **Ключові слова:** „Товариство ім. М. Качковського”, Західна Україна, москвофільство, польська окупаційна влада, міжвоєнний період.*

Мета статті – дослідити проблемні аспекти взаємовідносин „Товариства ім. М. Качковського” з польською окупаційною владою у Західній Україні між двома світовими війнами. Для досягнення поставленої мети необхідно розв’язати такі завдання: проаналізувати передумови відновлення діяльності „Товариства ім. М. Качковського”; дослідити вплив польського урядового чинника на культурно-просвітницьку діяльність інституції; простежити загальні тенденції й особливості проблемних аспектів відносин членів товариства з урядом Другої Речі Посполитої.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з часу відновлення діяльності місцевих осередків „Товариства ім. М. Качковського” (1919 р.) – до початку Другої світової війни (1939 р.). Такий цілісний хронологічний підхід дозволяє виявити основні проблемні питання відносин товариства з польським урядом та їх вплив на культурне життя Західної України упродовж досліджуваного періоду.

За період вивчення історії проблем взаємовідносин товариства з польською окупаційною владою у Західній Україні в міжвоєнний період опубліковано незначну кількість праць, в основному науково-популярних, що тим чи іншим чином дотичні до різних аспектів досліджуваної проблеми. Однак ця література не є систематично структурованою й цілісною, комплексно не розкриває проблему в цілому.

М. Гетьманчук аналізував діяльність москвофілів у Західній Україні крізь призму радянсько-польських відносин [1]. Учений О. Красівський досліджував особливості польсько-українських стосунків у першій чверті ХХ ст. [2]. Тернопільські історики І. Васюта [3] і Л. Алексієвець [4] у своїх монографіях проаналізували політичну історію Західної України у 1918 – 1939 рр.

Безпосередньою джерельною базою роботи є сукупність документальних матеріалів державних архівів України. Основна маса документів, що стосуються досліджуваної наукової проблематики знаходиться у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Львові – фонд 182 „Товариство ім. М. Качковського, 1876 – 1939 рр.” [5 – 6]. Незначна кількість архівних даних міститься у Державному архіві Тернопільської області – фонд 231 „Тернопільське повітве староство” [7].

Значну цінність для дослідження задекларованої проблеми представляють також матеріали наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, бібліотеки Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України (м. Львів), Тернопільської обласної наукової універсальної бібліотеки. Певна частина інформації представлена у періодиці: „Боротьба” [8], „Наша культура” [9], „Варшавський голос” [10], „Діло” [11 – 12], „Волинське слово” [13], „Земля і воля” [14], „Сяйво” [15], „Наше слово” [16], „Сельроб” [17].

Після відновлення роботи місцевих осередків „Товариства ім. М. Качковського” у Західній Україні, між різними політичними силами розпочалася запекла боротьба за контроль над його діяльністю. Особливе місце тут відігравав польський урядовий чинник. Окупаційна влада Другої Речі Посполитої протягом усього міжвоєнного періоду шукала політичних союзників для протидії зростаючому впливу українського національно-демократичного табору. Важливе місце у політиці польського уряду займали його відносини з москвофільськими інституціями, зокрема „Товариством ім. М. Качковського” [2, с. 59].

Члени товариства під час українсько-польської війни 1918 – 1919 рр. загалом підтримали домагання українських політичних сил у створенні Української держави та активно включилися у суспільно-політичні процеси. Вони вступали до лав Української Галицької Армії, допомагали організовувати повітову владу на місцях [3, с. 76-77].

Маніфестом цесаря Карла було дозволено створювати національні ради, склад яких мав формуватися із представників усіх політичних партій. Після того, як Українська Національна Рада у м. Львові не включила у свої ряди москвофільських делегатів, останні вирішили виступати самостійним політичним фактором у Західній Україні [16, с. 4]. У 1923 р. було призначено вибори до польських сейму і сенату. Москвофіли, спільно із українським національно-демократичним табором, заявили про їх бойкотування, оскільки не вважали Західну Україну складовою частиною Другої Речі Посполитої. Члени „Товариства ім. М. Качковського” вважали, що після Сен-Жерменського мирного договору (1919 р.) місцеві українці не були польськими громадянами, оскільки поляки отримали мандат на тимчасову воєнну окупацію [10, с. 3].

Рішення Ради послів Антанти від 14 березня 1923 р. про остаточне включення Галичини до складу Польщі, зумовило потребу негайного означення членами „Товариства ім. М. Качковського” своєї нової позиції щодо окупаційної влади. Однак, у середовищі інституції не було єдності щодо означення власної стратегії до керівництва Другої Речі Посполитої. Саме товариство у міжвоєнний період виявилось розколотим на так званих „ново-” і „старокурсників”. Останні виступали за активну співпрацю з польським урядом. Їхніми лідерами у середовищі організації були відомі громадсько-політичні діячі Західної України: І. Костецький, І. Лісковський, М. Третяк [3, с. 244]. Водночас, „новокурсники” товариства були прихильниками популярних, на той час, соціалістичних ідей та пропонували, як альтернативу співробітництва з польською окупаційною владою, тісну співпрацю з соціалістичним урядом радянської України. Даний напрям очолювали: К. Пелехатий, М. Заяць, К. Вальницький [1, с. 82].

Польський уряд загалом підтримує москвофільський рух на західноукраїнських землях, водночас активно поборював прихильників радянофільських ідей. Зважаючи на той факт, що у середовищі „Товариства ім. М. Качковського” була значна частина радянофілів („новокурсників”), то це зумовлювало деякі проблемні аспекти у взаємовідносинах з польською окупаційною владою [4, с. 49 – 50].

З метою очищення лав інституції від радянофільства, польська адміністрація із кінця 20-х рр. ХХ ст. стала здійснювати масові обшуки в тих її читальнях, у яких найбільш ймовірно поширювалася більшовицька пропаганда. Завдання місцевої поліції полягало в тому, щоб ліквідувати поширення соціалістичних ідей, оскільки до „рук селянина не треба давати ніяких революційних книжечок чи часописів, бо такі може читати лише інтелігент” [7, арк. 11 – 12].

Зі свого боку СРСР намагався зіштовхнути між собою москвофілів та польську владу. Тому ставлячи завдання перед підконтрольною йому у Західній Україні радянофільською періодикою щодо поширення у середовищі „Товариства ім. М. Качковського” соціалістичних ідей, більшовики примушували редакторів часописів ставити акцент на національній дискримінації українців у Другій Речі Посполитій. Водночас, національно-культурне життя у радянській Україні змальовувалося у якнайяскравіших тонах [2, с. 133].

Один із лідерів товариства – Г. Малець під час так званих „русских з'їздів” кінця 20-х – середини 30-х рр. ХХ ст. закликав широкий загал до активної боротьби за „русску школу” для „русского населення” Польщі. У своїх виступах він доводив, що такі етнічні українські землі, як: Волинь, Полісся, Холмщина, Біла Русь, а також Східна Галичина з Лемківщиною, „завжди вважалися і тепер є споконвічними „руськими” землями на яких проживає частина великого „русского народу”, єдиного за походженням, культурою та „племінному родству” [5, арк. 28].

Головною ідеєю національної ідеології міжвоєнного москвофільства залишалася культурно-національна єдність великоросів, малоросів та білоросів – єдність всієї „русскої” національності. В одному із програмних документів „Товариства ім. М. Качковського” зазначалося: „... Українського народу нема, є тільки різновидність „русского”, так як в Галицькій Русі є подільська, гуцульська, лемківська різновидності” [6, арк. 66 – 67]. Таку незмінну позицію інституції можна пояснити бажанням її членів зберегти власне національне коріння перед польським впливом.

Дослідник А. Камінський виправдовує зазначену національно-політичну позицію москвофілів і акцентував увагу на наступному: „Українство – вівця; Польща – вовк; Русь – слон; Будова на самому українстві – будова на піску. Треба було опертися на слона, або йти до вовка в пашу не маючи зубів” [1, с. 149].

Стратегічною метою діяльності „Товариства ім. М. Качковського” було добиватися у польського уряду автономії „русских” земель. В освітній сфері, члени інституції висловлювалися за всезагальну, обов'язкову, початкову освіту та безкоштовне навчання у середніх та вищих навчальних закладах. Було оголошено боротьбу проти колонізації народної школи в „русских” селах, натомість відстоювалося конституційне право на створення шкіл з „русскою мовою викладання”, запровадження її вивчення у середніх навчальних закладах. Кожна українська сім'я оголошувалася нищою ланкою у поширенні москвофільства. На неї покладався обов'язок навчати своїх та чужих дітей „русскої мови”, історії, культури, літератури [12, с. 2].

У першій половині 30-х рр. ХХ ст. члени товариства вирішили взяти участь у виборах до сейму і сенату. Однак, не дивлячись на проведену широкомасштабну виборчу кампанію, успіху на виборах не було досягнуто. Москвофільські періодичні видання пояснювали поразку зловживання польської влади та надмірним фінансуванням опонентів – представників Українського національно-демократичного об'єднання [14, с. 5].

На генеральних зборах членів „Товариства ім. М. Качковського” систематично засвідчувалася лояльність москвофілів до Другої Речі Посполитої. Взаємні інституції вимагала забезпечення усіх належних прав і свобод для українських громадян. Водночас, товариство неодноразово висловлювало рішучий протест проти колонізаційної політики польського уряду на етнографічних українських землях, а також введення нових податків для селян, утравкізації народного шкільництва [16, с. 3].

Світова економічна криза 1929 – 1932 рр. боляче вдарила по матеріальному становищу українців. Саме тому, 26 грудня 1933 р. у ході роботи третього з'їзду Руської Селянської Організації, члени „Товариства ім. М. Качковського” висловили свої вимоги до польського уряду. Вони вимагали: заміни короткострокових позик на довгострокові для українських селянських господарств і кооперативів; зниження для бідного, малоземельного селянства державних та комунальних податків, а також одночасного скасування усіх старих та неоплачених податків; об'єктивної протекційної політики держави з одночасним справедливим ціноутворенням, зокрема зниженням цін на нафту, цукор, залізо тощо [11, с. 4].

У середині 1930-х рр., коли співпраця польського окупаційного уряду з москвофільством майже повністю припинилася, проблеми у взаємовідносинах членів „Товариства ім. М. Качковського” з польським керівництвом ще більше посилювалися. Центральним віділом інституції було прийнято рішення не брати

участі у виборах до сейму у 1935 р. і не підтримувати польських висуванців. Було розпущено Руський Виборчий Комітет і знято єдиного кандидата від товариства – І. Миськіва [3, с. 253 – 254].

Під час роботи генеральних зборів членів інституції у 1937 р. спостерігалася розгубленість його учасників та певна апатія. Було виголошено промови, в яких засуджено попередню угодовську тактику з польською окупаційною владою. Діячами товариства обгрунтовувалася необхідність організаційних змін та можливості подальшого існування товариства [1, с. 278]. Частина членів „Товариства ім. М. Качковського” на чолі з В. Колпачкевичем, розуміючи безперспективність існування старих політичних форм, стала на українську національно-демократичну платформу та почала видавала українською мовою „Пролом” [4, с. 207]. На початку 1939 р. більшість членів товариства розуміючи безперспективність налагодження взаємин з польським урядом повністю перейшли на радянофільські позиції [1, с. 374].

Отже, у міжвоєнний період спостерігалися певні проблемні аспекти у взаємовідносинах „Товариства ім. М. Качковського” з польською окупаційною владою у Західній Україні. Їх корінь полягав насамперед у тому, що члени інституції не були єдиними за своєю політичною ідеологією та партійною приналежністю. Вони порізно бачили власну політичну перспективу та формували своє бачення майбутнього західноукраїнських земель. Єдиним для усіх членів товариства була орієнтація на ідеологію єдиного „русского” народу. Співпрацюючи з польським урядом, інституція поступово втілювала у життя свої культурно-просвітні, економічно-господарські й частково політичні плани. Починаючи із середини 30-х рр. ХХ ст. через зростання ролі українського національно-демократичного табору, а також посилення радянофільських тенденцій всередині „Товариства ім. М. Качковського”, взаємини між ним й урядом Другої Речі Посполитої остаточно зіпсувалися.

Джерела та література

1. Гетьманчук М. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920 – 1939 рр. / М. Гетьманчук. – Львів: Світ, 1998. – 428 с.
2. Красівський О. Галичина в першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків / О. Красівський. – Львів: Вид-во ЛФУАДУ, 2000. – 416 с.
3. Васюта І. Нариси політичної історії Західної України 1918 – 1939 рр. / І. Васюта. – Львів, 2001. – 345 с.
4. Алексієвець Л. Польща: шляхом відродження державної незалежності / Л. Алексієвець. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 272 с.
5. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 182 (Товариство ім. М. Качковського), оп. 1, спр. 341 (Листування Центрального виділу з філіалами про відібрання від церковного братства майна недіючих читальень, 1923 – 1930 рр.), 78 арк.
6. ЦДІАЛ України, ф. 182, оп. 1, спр. 437 (Проект правил організації праці та діловодства в канцелярії товариства у м. Львові, 1931 – 1936 рр.), 96 арк.
7. Державний архів Тернопільської області, ф. 231 (Тернопільське повітове староство), оп. 1, спр. 181 (Угоди, судові рішення, протоколи та інші матеріали про оренду будинків товариства, судові суперечки, 1926 – 1935 рр.), 27 арк.
8. Національна політика Радянського союзу // Боротьба. – 1933. – 22 жовтня. – С. 2 – 3.
9. Огієнко І. Творимо українську культуру всіма силами нації! Ще раз про наші завдання / І. Огієнко // Наша культура. – 1935. – Кн. 6. – С. 339.
10. На Восточных Окраинах // Варшавській голос. – 1921. – 5 юлія. – С. 3.
11. Як москвофіли заснують читальні Качковського на Лемківщині? // Діло. – 24 лютого 1934. – С. 4 – 5.
12. Галушинський М. Політика в освіті, чи освіта в політиці? / М. Галушинський // Діло. – 1930. – 20 квітня. – С. 1 – 2.
13. Положение на кресах // Волинское слово. – 1924. – 12 февраля. – С. 4.
14. Селянська молодіж і поступ культури // Земля і воля. – 1934. – 5 серпня. – С. 5 – 6.
15. Рідношкільне свято молоді // Сяйво. – 1931. – 15 квітня. – С. 9.
16. Наші завдання // Наше слово. – 1927. – 27 травня. – С. 3 – 4.
17. Розкопуємо правду // Сельроб. – 1927. – 18 вересня. – С. 2.

Lukashiv V. Ja. Problematic aspects of relationship of „Association named after M. Kachkovsky” with Polish occupation government (1919–1939)

The problematic aspects of relations of moscowophile cultural and educational institutions – „Association named after M. Kachkovsky” from Polish occupation authorities in Western Ukraine in the interwar period ar studied. Activities of the institution developed in difficult conditions of national Ukrainian cultural life. The association aimed to spread awareness among the general public. The article analyzes the problematic aspects of relations with government institutions members of the Second Commonwealth. The influence of relationships „Association named after. M. Kachkovsky” from the Polish authorities in the cultural and educational life of the general public.

Key words: „Association named after M. Kachkovsky”, Western Ukraine, moskwofilst, Polish occupation authorities, interwar period.

Лукашів В. Я. Проблемные аспекты взаимоотношений „Общества им. М. Качковского” с польской оккупационной властью (1919–1939 гг.)

Исследованы проблемные аспекты взаимоотношений москвофильского культурно-просветительного учреждения – „Общества им. М. Качковского” с польской оккупационной властью в Западной Украине в межвоенный период. Деятельность институции развивалась в сложных условиях культурно-просветительной жизни украинцев. Общество имело целью распространения знаний среди широкой общественности. В статье проанализированы проблемные аспекты отношений членов институции с правительством Второй Речи Посполитой. Доказано влияние взаимоотношений „Общества им. М. Качковского” с польскими властями на культурно-просветительную жизнь широких масс.

Ключевые слова: „Общество им. М. Качковского”, Западная Украина, москвофильство, польская оккупационная власть, межвоенный период.